

Zaznavanje, mnenje, pristojnosti in razumevanje kot spoznavanje drugega pri Aristotelu*

Uvidevanje pomeni za Aristotela spoznavanje, najboljše uvidevanje pa je spoznavanje, ki nam pojasni, kaj je tisto, kar spoznavamo: "Smatramo pa, da vsako posameznost najbolj uvidimo tedaj, ko spoznamo, kaj je človek ali ogenj - bolj kot kakšno ali koliko ali kje je, ker tudi izmed teh vsako posamezno uvidimo tedaj, ko spoznamo, kaj je to kakšno ali koliko."¹ Vprašanje "kaj je?" in odgovor nanj imata torej prednost pred vsemi drugimi možnimi vprašanji in odgovori pri spoznavanju neke posamezne stvari, saj je tudi ključ za spoznavanje vseh ostalih določitev (kategorij). Do odgovora na to vprašanje lahko pridemo na različne načine. Nekateri stvari namreč lahko spoznamo skozi njih same in te imajo svoja počela v sebi, medtem ko druge spoznavamo skozi druge stvari, kajti njihova počela so v drugem.² In če smo se namenili spoznati načine spoznavanja, lahko ugotovimo, da velja enako tudi zanje.

Kajti takoj za tem, ko Aristoteles v 9. poglavju Metafizike Lambda poda znano definicijo, namreč da je *nōesis noēseos nōesis*, torej da "je umevanje umevanje umevanja"³, našteje tudi druge načine spoznavanja. Takole pravi: *phaínetai d' aei állois he epistēme kai he aístheis kai he dóksa kai he diánoia, hautēs d' en parérgō*, "kaže pa se, da so pristojnost in zaznavanje in mnenje in razum vedno o drugem, o samem sebi pa le mimogrede."⁴ V nasprotju z umevanjem, ki je - kot rečeno - umevanje umevanja, torej sebe, in ga spoznamo skozi njega samega, pa je pristojnost vedno pristojnost

* Ta študija predstavlja poglavje iz moje magistrske naloge z naslovom **Aristotelova Metafizika - prevod in interpretacija (Človek, umevanje in Bog v Aristotelovi filozofiji)**, ki sem jo napisal pod mentorstvom dr. Valentina Kalana na Filozofski fakulteti v Ljubljani ter jo uspešno zagovarjal junija 1992.

¹ **Metaf.** Zeta 1, 1028 a 36 - b 2; podčrtal F.Z.

² **Prim. Analitika prot.** Beta 16, 64 b 34-39.

³ **Metaf.** Lambda 9, 1074 b 34.

⁴ **Metaf.** Lambda 9, 1074 b 35-36.

⁵ *Seveda so možne tudi nekolikanj drugačne delitve, saj poudarek ni na tem, da so načini ravno štirje ali ravno ti štirje. Predvsem gre za to, da predstavljajo vse načine spoznavanja, razen umskega.*

⁶ *Prim. op. 108.*

⁷ *Prim. O duši Beta 2, 413 b 2.*

⁸ *Prim. O mladosti in starosti 1, 467 b 24-25.*

⁹ *Metaf. Alfa 2, 982 a 12.*

o nečem, zaznavanje je vedno zaznavanje nečesa, mnenje je mnenje o nečem in razumevanje je razumevanje nečesa. Če pa se že kdaj katero izmed teh nanaša na sebe, potem je to *parérgō*, mimogrede, dobesedno: poleg dela, namreč: slučajno poleg tega, kar je sicer njegovo redno območje ukvarjanja. Mnenje ima na primer lahko neko mnenje o mnenjih, vendar to ni niti vedno niti bistveno za mnenje. Tako ga skozi njega samega ne moremo spoznati.

V svojem temelju pa vsi ti štirje načini⁵ spoznavanja bistveno predstavljajo odnos do drugega. Gre za vprisotnjevanje drugega, za prisvajanje tega, kar bivajoča so. Videzi, ki jih prisvajamo na take načine, so sestavljeni (*sýntheson*) videzi sestavljenih bitnosti. Gre za raz-členjevanje raz-merij raz-ličnih bivajočih. Sedaj si bomo pogledali razlike med posameznimi načini spoznavanja drugega, vse to pa zato, da bi tudi prek tega poudarili bistveno razliko s spoznavanjem samo-umevanja oziroma z umevanjem kot prisvajanjem samega sebe.

1. Zaznavanje (*aísthēsi*) ("Neko spoznanje", ki je "láhko in nič modro.")

Za začetek je treba spregovoriti o tistem mestu, kjer se najprej začne razreševati problem izgubljene neposrednosti in stopljenosti z "vsem skupaj" in kjer človek prične z lastnim udejanjanjem, ko pri zaznavanju začenja razločevati stvari, iz njih iz-vzemati videze ter si jih prisvajati.

Besedo *aísthēsis* slovenimo z "zaznavanje". Ustrezen glagol, *aisthanomai* (čutiti, zaznavati) je soroden z epsko pesniško obliko *aio* (slišati, zaznavati), oba pa izvirata iz iste osnove *aF-is-, medtem ko pri *aisthánomai* srečamo še indoevropsko razširitev -dh- (ki se pojavlja tudi v latinskem audio < *avis-d-io), tako da dobimo *aF-is-th-. Indoevropski koren je *au- (občutiti, slišati), ki se nahaja v slovenskih besedah um⁶, javiti in javno. Tako bi lahko rekli, da pomeni *aísthēsis* neko vrsto javljanja okolice, ki jo človek sprejema ali zaznava. Z zornega kota človeka je torej to zaznavanje, včasih pa se uporablja tudi pleonazem "čutno zaznavanje". Sicer pa je glagol zaznavati v "prasorodstvu" (Skok) z *gignóske*, *gnorízo* (in z noscere), tako da je to že prvotno pomenilo neko vrsto spoznavanja. Zaznavanje je torej neko prvotno spoznavanje.

Aristoteles pravi, da je "živo bitje najprej zaradi zaznavanja".⁷ Po zaznavanju se živo bitje razločuje od neživega ali od živega ne-bitja, na primer od rastline,⁸ pri čemer moramo z živim bitjem (*tò zôon*) razumeti žival in človeka. Če je zaznavanje skupno prav vsem živim bitjem, je jasno, da je "zaradi tega lámko (*rhádion*) in nič modro (*oudèn sophón*)".⁹ Razumljivo je, da smo pri zaznavanju kar najbolj daleč od filozofskega spoznanja (modrosti), prav tako pa zaznavanje ne zahteva kakšnega posebnega napora. Zaznavnih sposobnosti

tudi ni potrebno posebej razvijati, saj smo jih deležni že z rojstvom - s tem pa tudi nekakšne pristojnosti.¹⁰ Toda to ni pristojnost v pravem smislu, kot je določena pri Aristotelu, saj "ne obstaja s pomočjo zaznavanja biti pristojen" (*oudè di' aisthéseos éstin epístasthai*).¹¹

Kljub temu "pa je zaznavanje neko spoznanje" (*he d' aístthesis gnôsis tis*)¹² in to takšno spoznanje, ki je za nas prvotno in najbolj spoznavno: "za nas (*prôs hemâs*) so bolj prve (*prótera*) in bolj spoznavne (*gnorimótera*) tiste stvari, ki so bližje zaznavanju."¹³ Seveda je tu poudarek na izrazu "za nas", ki pomeni tu nasprotnost tistega "po naravi".¹⁴ Z drugimi besedami: kar je za nas bolj (= lažje in hitreje) spoznavno, je po naravi manj (= slabše) spoznavno; kar pa je za nas manj (= težje) spoznavno, je po naravi bolj (= višje in prvotnejše) spoznavno. Zaznavanje je torej najnižje in najlažje dostopno spoznanje.

Izmed vseh načinov zaznavanja pa ima prednost gledanje oziroma vid, o čemer govori Aristoteles takoj po uvodnem stavku Metafizike Alfa:

"Vsi ljudje po naravi težijo k uvidenju. Znak tega pa je ljubljenje zaznavanj; kajti ta so ločeno od koristnosti ljubljena zaradi samih sebe, najbolj izmed vseh pa tisto z očmi. Kajti ne samo zato, da bi delovali, ampak tudi tedaj, ko ne nameravamo nič delovati, si izberemo gledanje takorekoč pred vsemi ostalimi. Vzrok pa je, da nam to izmed zaznavanj najbolj tvori spoznavati in pojasnjuje mnoge razlike."¹⁵

Ta posebni status vida in gledanja, ki izvira iz najboljšega uvidevanja razlik, se odraža tudi v filozofski terminologiji, ko sicer nikakor ne gre več za čutno zaznavanje, vendar pa se uporabljajo besede, ki imajo v le-tem svoj izvor. Kot primer naj navedem samo "uvideti" (*eidénai*) in motriti (*theoreîn*). Vid namreč med zaznavanji - poleg vonja in sluha, pa v nasprotju s tipom in dotikom - predstavlja neko odmaknjenost od predmeta zaznavanja.

Tisto, kar lahko zaznavamo, je zaznavno (*tò aisthetón*). Tako je zaznavanje udejanjenje (*enérgeia*) zaznavnega: "Udejanjenje zaznavnega in zaznavanja je isto in eno, biti (*tò ênai*) pa nimata iste."¹⁶ Zaznavno je šele neka možnost, ki se udejani oziroma vprisotni v procesu zaznavanja. Ko govorimo o zaznavnem, pa imamo vedno v mislih posameznosti, kajti "zaznavati je nujno neko tole (*tóde ti*) in nekje (*poú*) in sedaj (*nýn*)" ter neko "posameznost (*kath' hékaston*)".¹⁷ Zaznavanje je vedno zaznavanje posameznosti in glede na dele (*katà méros*), medtem ko je pristojnost pristojna o občem.¹⁸ Nasploh je obče najtežje spoznati, saj "je namreč najbolj oddaljeno od zaznavanja"¹⁹ kot najlažjega načina spoznavanja. Že prej je bil govor o tem, kaj je prvo po naravi, kaj pa za nas. Podobno je tudi z občim in posameznim: "Po pojmu so namreč prve občosti, po zaznavanju pa posameznosti."²⁰

Zaznavamo pa lahko samo tisto od zunaj (*éksóthen*),²¹ ki pa mora biti pri zaznavanju vedno tudi prisotno (*tò parón*), saj ne

¹⁰ Prim. **O duši** Beta 5, 417 b 17-18.

¹¹ **Anal. hyst.** Alfa 31, 87 b 28.

¹² **O nastajanju živih bitij** Alfa 23, 731 a 33.

¹³ **Anal. hyst.** Alfa 2, 72 a 1-3.

¹⁴ To nasprotje nastopa pri Aristotelu tudi v obliki "nam" (**hemîn**) in "po naravi" (**te physei**). Poleg navedenega mesta je znana uporaba te razlike na začetku **Fizike** (Alfa 1, 184 a 16-17).

¹⁵ **Metaf.** Alfa 1, 980 a 21-27.

¹⁶ **O duši** Gamma 2, 425 b 26-27; prim. tudi 426 a 15-17.

¹⁷ **Anal. hyst.** Beta, 31, 87 b 29-30, 38; 18, 81 b 6.

¹⁸ Prim. **O duši** Beta 5, 417 b 22-23; **Anal. hyst.** Beta 24, 86 a 29-30; 87 b 38-39 ("Pristojnost pa je spoznavati obče.").

¹⁹ **Metaf.** Alfa 2, 982 a 25.

²⁰ **Metaf.** Delta 11, 1018 b 32-34.

²¹ Samo stvari od zunaj lahko tvorijo udejanjenje zaznavanja. Prim. **O duši** Beta 5, 417 b 20-21.

²² **O duši** Beta 5, 417 b 24-25. O umeti (*noein*) in doumeti (*noesai*) prim. spodaj, str. 73 in naprej.

²³ **Nik. etika** Beta 9, 1109 b 23.

²⁴ **O duši** Gamma 3, 427 b 15-16.

²⁵ **Anal. hyst.** Beta 19, 100 a 3-5.

²⁶ Prim. isto, 100 a 6-10 in V. Kalan, **Dialektika in metafizika pri Aristotelu**, Ljubljana 1981, str. 113.

²⁷ **O duši** Gamma 8, 432 a 5.

²⁸ **Metaf.** Eta 5, 1045 a 33-35.

²⁹ **Metaf.** Lambda 1, 1069 a 30 - b 3.

³⁰ "Kajti bivajoča so ali zaznavna ali umljiva." (**O duši** Gamma 8, 431 b 22).

moremo zaznavati prihodnjega in preteklega. "Zaradi tega je doumeti iz sebe (*ep' autô*), kadar se hoče (*bouletai*), zaznavati pa ni iz sebe; nujno mora biti namreč prisotno zaznavno (predmet zaznavanja, *tô aisthetôn*)."²² Tako predstavlja zaznavanje bistveno odvisnost od zunanjega, pravkar prisotnega.

Podobno je tudi v delovanjski (praktični) filozofiji. Tudi pri tem, kar se tiče delovanja, je težko določiti stvari, ki so v zvezi z zaznavanjem, saj so odvisne od marsičesa in se razlikujejo v vsakem posameznem primeru. Tu je "odločitev (*he krísis*) v /samem/ zaznavanju".²³

Zaznavanje pomeni eidos, videz zaznavnega. Kot udejanjenje zaznavnega predstavlja osvobajanje od nedoločenosti možnega (snovi, *hýle*). Pri zaznavanju raz-ločujemo videze od snovi ter si te videze prisvajamo. Zaznavanje tako omogoča tudi predstave in podmene: "Ta (namreč: *phantasia*, predstava) pa ne nastane brez zaznavanja in brez te ni podmene (*hypólepsis*)."²⁴ Tako videzi, ki so dobljeni v zaznavanju, omogočajo predstavo, podmeno in mnenje, prek teh pa tudi razumevanje. Tako bi lahko rekli, da se na zaznavo opirajo vse spoznave sestavljenih videzov. Prav tako pa je zaznavanje osnova spominu in izkušnjam: "Iz zaznavanja torej nastane spomin (*mnéme*), kakor pravimo, iz spomina pa - ko pogosto nastaja isto - izkušnja (*empeiría*). Po številu mnogi spomini so ena izkušnja."²⁵ Izkušnja pa je podlaga večšine in pristojnosti.²⁶ Seveda gre pri vsem omenjenem za sestavljene bitnosti.

Ravno videzi pa so tisto, kar je v zaznavanju, ki je sicer najbolj oddaljeno od uma, umu najbližje: "V videzih, tistih zaznavnih, so predmeti umevanja (*tâ noetá*)."²⁷ Zaradi tega pa še ne smemo misliti, da pomeni Aristotelov pojem snovi samo zaznavno snov, saj moramo razlikovati več vrst snovi: "Od snovi pa je ena umna, druga zaznavna, in pri pojmu (*lógos*) je vedno eno snov, drugo pa udejanjenje."²⁸ Eno je snov, ki se je lahko dotaknemo, jo vidimo - skratka: ki jo lahko zaznamo s čuti; drugo pa je snov kot filozofski pojem, ki pri Aristotelu izraža neko možnost, to pa je umna snov.

Tudi bitnosti so lahko ali zaznavne ali pa tudi ne. Poglejmo si Aristotelovo razdelitev bitnosti, kjer je eden od kriterijev tudi zaznavnost:

"Bitnosti pa so tri. Ena je zaznavna - ta se deli na večno in na minljivo, ki jo vsi priznavajo, kot na primer rastline in živa bitja, [druga pa je večna] - in je nujnost najti njene prvine, bodisi eno bodisi mnoge. Naslednja pa je negibljava in nekateri trdijo, da je ta ločljiva; eni jo delijo na dve, drugi postavljajo videze in matematičnosti v eno naravo, nekateri priznavajo od teh dveh samo matematičnosti. Prvi dve bitnosti spadata k naravni pristojnosti (vsebudeta namreč gibanje), slednja pa - če nimajo nobenega skupnega počela - k neki drugi.

Zaznavna bitnost pa je spremenljiva."²⁹

Prav tako Aristoteles tudi bivajoča deli na zaznavna in umljiva.³⁰ Zaznavne so posameznosti, vendar to ne more biti vse, kar je. "Če

torej ne bi bilo ničesar poleg posameznosti, ne bi bilo nobenega umljivega, ampak bi bilo vse zaznavno, in nobene pristojnosti, razen če ne bi kdo rekel pristojnost zaznavanju.³¹ Pristojnost pa bi zaznavanju lahko rekli le v nekem predfilozofskem, mnenjskem smislu, saj je v zaznavnih stvareh še veliko narave nedoločene (aorístou *phýsis*).³²

Da ni zaznavanje nič filozofskega, nam kaže tudi naslednja Aristotelova izjava: "Poleg tega ne smatramo, da je kakšno od zaznavanj modrost. Čeprav so ta kar najbolj veljavna spoznanja posameznosti, pa o ničemer ne govorijo zakaj, kot na primer zakaj je ogenj vroč, ampak samo da je vroč."³³ Pri tem se spomnimo na to, da Aristoteles z imenom modrost (*sophía*) označuje filozofijo. Nobena vrsta zaznavanja pa ne spada vanjo. Če zaznavanje ni nič modrega, torej tudi ni filozofsko relevantno. Je sicer nekakšen način spoznavanja drugega, vendar pa bi mu lahko rekli "najnižji" način uvidevanja - saj ga navsezadnje premorejo tudi živali.

2. Mnenje (*dóksa*)

("Tisti, ki meni, se ne obnaša zdravo do resnice.")

Če je zaznavanje nek način raziskovanja drugega, pa za mnenje tega ne bi mogli reči: "Kajti mnenje ni iskanje, ampak že neko izjavljanje (*phásis tis*)."³⁴ Mnenje je torej že neke vrste izrekanje o drugem ter že izraža neke določitve bivajočih. Preden povem kaj več o Aristotelovem pojmovanju mnenja, pa bom skušal prek etimologije besede in tudi njene rabe v predsokratski misli pokazati njene konotacije, ki jih je vsekakor "čutil" tudi Aristoteles.

Beseda *dóksa* pomeni mnenje, pa tudi mnenje, ki ga ima nekdo o nekom ali nečem, to pa je sloves, ugled ali slava. Sorodna je z glagoli, ki izvirajo iz osnove dek- (gr. *dékomai* in *déchomai* - sprejemam, dopuščam; lat. decet) ter iz prevojne stopnje dok- (gr. *dokáo* - pričakujem, *dokéo* in *doksázo* - menim, *dokeúo* - oprezam; lat. doceo).³⁵ Osnova pomeni nekakšno jemanje oziroma sprejemanje. Pri tem je poudarjen "voljni" moment, saj gre pri tem za sprejemanje, ki ima v osnovi neko zaupanje in verjetje.³⁶ Če smo rekli, da je mnenje neke vrste izjavljanje, potem bi lahko sedaj dodali, da je izjavljanje na osnovi nekakšnega zaupanja in verjetja v to, kar trdimo ali zanikamo.

Prvi, ki je v filozofijo uvedel in tudi odločilno opredelil pojem *dóksa*, je Parmenides. Boginja videčemu (uvidevajočemu, vedočemu, *eidos*) možu napove, kaj bo izvedel:

"... Potrebno pa je, da ti vse poizveš - tako Resnice lepo zaokroženo nedrhteče srce, kot smrtnikov mnenja, v katerih ni resničnega verjetja."³⁷

Tudi tu je mnenje povezano z verjetjem (*pístis*) in sicer velja mnenje za neresnično verjetje, poleg katerega obstaja tudi resnično

³¹ **Metaf.** Beta 4, 999 b 1-4.

³² **Prim.** Metaf. Gamma 5, 1010 a 3.

³³ **Metaf.** Alfa 1, 981 b 10-14.

³⁴ **Nik. etika** Zeta 10, 1142 b 13-14.

³⁵ Etimološko sorodna sta tudi hrvaški glagol **desiti** in nemški **treffen**.

³⁶ O tem D. Barbarić, **Vježbe u filozofiji**, str. 127. Prim. Arist. **O duši** Gamma 3, 428 a 20-21.

³⁷ **Frg.** 1, 28-30.

³⁸ Prim. **frg.** 2, 4 in 8, 28.

³⁹ Namreč tiste, "da Ni."

⁴⁰ **Frg.** 6, 4-9.

⁴¹ Poseben problem predstavlja vprašanje, ali bi lahko kdo vztrajal na poti verjetja, da Ni. Čeprav le-to Parmenides ločuje od poti "dvoqlavih smrtnikov", pa vse kaže, da bi prej ali slej morala pripeljati nanjo.

⁴² **Frg.** B 70.

⁴³ **Metaf.** Alfa 6, 987 a 33. Pri tem seveda ne gre pozabiti, da za Aristotela Heraklitos včasih sam ni razumel, kaj govori (prim. **Metaf.** Kappa 5, 1062 a 35), in to je tudi način spoznavanja, ki spada pod mnenje.

⁴⁴ **Metaf.** Alfa 9, 990 b 21-22, 28.

⁴⁵ Prim. npr. **Metaf.** Alfa 3, 984 a 1-2; Lambda 8, 1074 b 13.

⁴⁶ Prim. **Anal. hyst.** Alfa 33, 89 a 5-6.

⁴⁷ Prim. **Nik. etika** Zeta 3, 1139 b 17-18.

⁴⁸ **Anal. hyst.** Alfa 33, 89 a 2-3. Prim. **Nik. etika** Zeta 5, 1140 b 27.

⁴⁹ Prim. **Metaf.** Theta 10, 1051 b 13-15; O duši Gamma 3, 428 a 19.

⁵⁰ **Nikom. etika** Zeta 10, 1142 b 13-14.

verjetje.³⁸ Kasneje se pokaže, da je Resnica v tem, da Je, in da ni, da Ni. Kakšna so v luči te Resnice mnenja, pokaže Parmenides v naslednjih verzih:

"Kajti <odvračam> s te prve te poti iskanja,³⁹ toda potem še s te, po kateri nič videči smrtniki blodijo, dvoqlavi, kajti nemoč v njihovih prsih usmerja tavajoči um; njih nosi gluhe in slepe obenem, prevarane, nerazsodno krdelo, ki smatra, da in to, da Se nahaja, in to, da Ni, je isto in da ni isto, pot vsega pa obrača se v nasprotno."⁴⁰

Mnenje torej ni laž, ampak prej nekakšna zbežanost, v kateri je hkrati vse lahko tako in drugače ali nikakor ali vsekakor. Mnenje je za Parmenida tisto, kar je nasprotno Resnici, vendar ne v tem smislu, da verjame, da Ni, ampak v tem, da nerazsodno blodi med Je in Ni.⁴¹ Pot mnenja je pot zablode v nedolčnosti, zato jo mora resnicoljubni filozof, ki hoče doumeti, ne-dvo-umno zapustiti.

Pri Heraklitu sama beseda *dóksa* sicer ne nastopa, uporabi pa istopomenski izraz *dóksazma*. Tudi tu gre za slabšalni pomen: "Koliko bolje torej smatra Heraklitos, da so človeška mnenja igračke otrok."⁴² Kmalu bomo videli, da je Aristoteles tudi misel samega Heraklita označil kot mnenje.

Aristoteles večkrat uporablja izraz "mnenja", kadar opisuje filozofiranje svojih predhodnikov, na primer Heraklita (*hai Herakleiteioi dóksai*)⁴³ in Platona ("mnenja o idejah", *hai perì tòn ideôn dóksai*)⁴⁴ ali pa stara mnenja nasploh.⁴⁵ V takšnem in podobnih kontekstih pomeni *dóksa* in *doksázein* toliko kot *hypólepsis* in *hypolambánein*, predpostavka in predpostavljati. V zvezi s tem (in tudi že Parmenidovim) pojmovanjem nastopa izraz *katà dóksan* (proti mnenju) kot nasprotje *katà alétheian* (proti resnici) in prav tako *te dokse* (v mnenju) kot nasprotje *tê aletheía* (v resnici). Resnično je namreč tisto, kar sodi Aristoteles sam, medtem ko ima motrenja predhodnikov za predpostavke in mnenja.

Mnenje pa sicer za Aristotela predstavlja takšno obliko spoznanja, ki je nezanesljiva (*abébaion*),⁴⁶ saj dopušča tudi laž. Prav tako kot v mnenju se lahko zmotimo tudi v predpostavki.⁴⁷ "Mnenje je o resničnem ali o lažnem, dopušča pa, da je vse tudi drugače (*en-dechómenon kai allōs échein*)."⁴⁸ Mnenje in njegov logos sta lahko tako resnična kot lažna in z mnenjem lahko zdaj govorimo resnico, takoj zatem pa smo že zapadli v zmoto.⁴⁹ O vsem tem si mnenje tudi ne dela posebnih skrbi, saj - kot je bilo rečeno že na začetku tega poglavja - "mnenje ni iskanje, ampak je že neko izjavljanje", *he dóksa ou zétesis allà phásis tis éde*.⁵⁰ Zato je lahko mnenje večkrat tudi sinonim za predpostavko, ki je neke vrste teza, na osnovi katere se lahko vrši iskanje, ni pa to nujno.

Iz mnenja samega tudi nikakor ne izhaja težnja po iskanju. Celó obratno - mnenje je nekakšna težnja po zastajanju. Ta pa - kot rečeno - ni odvisna od resničnosti v mnenju spoznanega, ampak je njeno vodilo drugje. Sledi namreč nekemu verjetju (*pístis*): "Toda mnenje spremlja verjetje (ni namreč mogoče, da tisti, ki meni, ne

verjame (*pisteúein*) temu, kar meni), izmed živali pa ni v nobeni prisotno verjetje.⁵¹ Torej je mnenje nekaj bistveno človeškega (v nasprotju z zaznavanjem), povezano pa je z verjetjem. Tudi verjetje v nekaj resničnega je po Aristotelu (in za razliko od Parmenidovega "resničnega verjetja") še vedno samo mnenje, saj se lahko vsak hip spremeni v verjetje v lažno - neodvisno od hotenja menečega.

Zato lahko tak odnos do resnice Aristoteles označi za ne zdrav: "Kajti tisti, ki meni (*ho doksázon*), se - glede na tistega, ki je pristojen (*ho epístámenon*), - ne obnaša zdravo (*hygieinós*) do resnice."⁵² Po vsem tem je jasno, da mnenje ne bo predstavljalo spoznanja, ki bi sodilo v filozofijo, saj je njegova resničnost popolnoma slučajna ali pa je sploh ni.

3. Pristojnost (*epistéme*)

("Resnična pa je vedno pristojnost.")

Kot je bilo rečeno že na začetku tega poglavja, je pristojnost vedno pristojnost o drugem, oziroma kot pravi Aristoteles na drugem mestu, "pristojnost je pristojnost nečesa".⁵³

Sam grški izraz *epistéme* je po vsej verjetnosti sestavljen iz predpone *epi-* (ki pomeni predvsem na, pri) ter glagola *hístemi*, torej iz *epi-hístemi, ki izgubi aspiracijo in se kontrahira. V osnovi pomeni nekaj takega kot "postaviti se nad", najbolj pa se je uporabljal za praktične dejavnosti. Pomeni tudi "stati pred čim", s tem tudi "biti soočen z nečim", pa tudi "nekaj vzeti na znanje", "priti na sled nečemu". Podoben razvoj lahko opazimo pri anglosaksonskem "forstandan".

Z glagolom *hístemi* povezuje *epistéme* tudi Aristoteles: "Pravimo, da je namreč razum pristojen (*epístasthai*) in presoden (*phroneîn*), ko se umiri (*êremêsai*) in ustavi (*stênai*), v miru pa ne obstaja nastajanje..."⁵⁴ In: "V tem, da se namreč duša nahaja zunaj naravnega nemira (*tarachê*), nastane kaj presodnega (*phrónimon*) in pristojnega (*epistêmon*)."⁵⁵ Mirovanje, kjer ni naravnega nastajanja, je tisto stanje duše, ko je pristojna, ko mirujoč stoji pri nečem, ko zastane v svoji pristojnosti.⁵⁶ To pomeni "zaustavljanje pri nečem, trdno zadrževanje pri tem in tako zblížanje, neposrednost (hrv.: *prisnost*), skozi katero 'se spoznamo' na to."⁵⁷ S tem zaustavljanjem tudi pri-stanemo na to. Običajen prevod za *epistéme* je znanost, vendar je to neprimerno zaradi današnjega pojmovanja sodobne znanosti. Vsekakor pa *epistéme* predstavlja nekakšno znanje, saj Aristoteles uporablja za njeno nasprotje izraz *ágnōia*, neznanje.⁵⁸

Pristojen govor o stvareh filozofije je zahteval že Heraklitos: "Kajti eno je modro - pristopati spoznanju, ki krmari vse skozi vse."⁵⁹ Že zanj je pristojna samo Beseda, *lógos*. Kot je pri Aristotelu - po sofistih - takšna zahteva še bolj upravičena in še bolj radikalna, pa je tudi kot mesto pristojnosti še bolj radikalno pojmovan *lógos* -

⁵¹ **O duši** Gamma, 428 a 20-21.

⁵² **Metaf.** Gamma 4, 1008 b 30-31. O razmerju med mnenjem in pristojnostjo prim. **Anal. hyst.** Alfa 33.

⁵³ **Kategorije** 7, 6 b 5.

⁵⁴ **Fizika** Eta 3, 247 b 11-12.

⁵⁵ **Fizika** Eta 3, 247 b 17-18.

⁵⁶ Slovenjenje in dojemanje **epistéme** kot "pristojnosti" je pri nas uvedel Ivan Urbančič. S tem ni dosežen samo etimološko ustrezen izraz, ampak tudi pojem, ki s svojim slovenskim pomenom kar najbolje ustreza grškemu dojetju *episteme*, ki je bilo daleč od današnjih epistemologij in znanosti.

⁵⁷ D. Barbarič, **Vježbe u filozofiji**, str. 126.

⁵⁸ Prim. npr. **Metaf.** Zeta 15, 1039 b 34.

⁵⁹ **Frg.** B 41.

⁶⁰ Prim. **De interpret.** 1.

⁶¹ "Pristojnost je namreč z logosom." **Nik. etika** Zeta 6, 1140 b 33; "Vsaka pristojnost pa je z logosom," **epistémē d'hápassa metá lógou estí.** **Anal. hyst.** Beta 19, 100 b 10.

⁶² **Metaf.** Beta 3, 998 b 7-8.

⁶³ **Metaf.** Alfa 9, 990 b 12.

⁶⁴ **Metaf.** Alfa 1, 981 a 2-3.

⁶⁵ **Anal. hyst.** Alfa 18, 81 a 38-39.

⁶⁶ **Anal. hyst.** Alfa 31, 87 b 28.

⁶⁷ **Topika** Beta 8, 114 a 21-22.

⁶⁸ Prim. zgoraj.

⁶⁹ **Anal. hyst.** Alfa 31, 87 b 38.

⁷⁰ **Metaf.** Kappa 1, 1059 b 26; 2, 1060 b 20; Mi 10, 1086 b 33; O duši Beta 5, 417 b 23 in drugje. Prim. tudi **Metaf.** Beta 6, 1003 a 15; Mi 9, 1086 b 5-6 in drugje. Neke probleme v zvezi s tem navaja Aristoteles v **Metafiziki** Mi 10, 1087 a 11-25.

⁷¹ **Metaf.** Kappa 1, 1059 b 26.

⁷² **Fizika** Epsilon 4, 227 b 13-14.

⁷³ **Nik. et.** Zeta 6, 1140 b 31-32; podčrtal F.Z. Prim. tudi **Anal. hyst.** Alfa 6, 74 b 5: "dokazovalna (apodeiktike) pristojnost je iz nujnih počel."

⁷⁴ **Nik. et.** Zeta 3, 1139 b 20-23.

namreč tisti apofantični.⁶⁰ Tudi za Aristotela vsaka pristojnost vsebuje *lógos*.⁶¹ Apofantični *lógos* lahko namreč edini res pristojno govori, medtem ko sofistika ne kaže nobene pristojnosti, če so lahko stvari enkrat tako, drugič pa drugače.

Pristojnost pa je dosegljiva z uvidevanjem videzov: "Doseči pristojnost bivajočih /pomeni/ doseči videze-vrste (*eídōs*), po katerih se bivajoča rekajo."⁶² Ker se bivajoča rekajo po videzih, so torej le-ti osnova pristojnega logosa. Tako bi lahko rekli, da je pristojnost apofantično rekanje videzov, videzi pa so nujno vezani na možnost pristojnosti: "Obstajali bodo videzi vseh stvari, o katerih so pristojnosti."⁶³

Sedaj si je treba še pogledati, kakšno je mesto pristojnosti med ostalimi vrstami človekovih spoznavanj in spoznanj ter kako pridemo do pristojnosti. Če bi se morda na prvi pogled zdela pristojnost enaka izkušnji (*empeiría*), pa je slednja le ena stopnja spoznanja, ki lahko pripelje do pristojnosti: "In izkušnja se zdi malodane enaka pristojnosti in veščini, ljudje pa se povzpnejo do pristojnosti in veščine prek izkušnje."⁶⁴

Podobno je tudi z zaznavanjem kot pogojem izkušnje. Po eni strani ni pristojnosti brez zaznavanja ("Če kdo opusti zaznavanje, je nujno, da opusti tudi neko pristojnost."⁶⁵), po drugi strani pa "ne obstaja biti pristojen skozi zaznavanje", *oudē di' aisthēseōs éstin epístasthai*.⁶⁶ Prav tako "predmet zaznavanja je predmet pristojnosti, zaznavanje pa ni pristojnost".⁶⁷ Lahko smo namreč pristojni o zaznavnem in o tem celo ne moremo biti pristojni brez zaznavanja, vendar pa to še zdaleč ni dovolj.

Bistvena razlika med zaznavanjem in pristojnostjo je v tem, da je prvo o posameznostih in posameznem,⁶⁸ slednja pa o občostih (*tā kathólou*) oziroma občem. "Pristojnost pa je spoznavanje občega",⁶⁹ in ne samo to, "vsa pristojnost je o občostih".⁷⁰ O občostih pa je - če je vsaka pristojnost z logosom - tudi pristojni logos: "Vsaka beseda in vsaka pristojnost je o občostih."⁷¹ Torej je tudi občost skupni imenovalec apofantičnega govora (*lógos*) in pristojnosti.

Posebej je treba razlikovati tudi med mnenji in podmenami ter pristojnostmi, kajti "pristojnost je vrsta podmene".⁷² Kakšna vrsta podmene je pristojnost? "Pristojnost je podmena o občostih in o bivajočih iz nujnosti."⁷³ Razlika je torej predvsem v nujnosti, s katero je v pristojnosti rekano obče. Za razliko od mnenja "namreč vsi predpostavljamo, da to, za kar smo pristojni, ne more biti drugače (*mēd' endéchetai állōs échein*). Stvari, ki so lahko drugače, kadar nastanejo izven motrenja (*to theoreîn*), skrivajo (*lanthánein*), če so ali niso. Torej je predmet pristojnosti iz nujnosti".⁷⁴ To, kar govori mnenje, je lahko tudi drugače,⁷⁵ medtem ko v mirovanju pristojnosti to ni mogoče.⁷⁶ Jasno je tudi, da nekaj, kar je iz nujnosti, ne more biti vsakič drugačno.

Zato lahko Aristoteles reče tudi, da je "namreč vsa pristojnost o tistem vedno bivajočem (*toú aei óntos*) ali tako kot je večinoma (*hōs epì tò*

poly), sovpadajočega (tò symbebekós) pa ni v nobenem od teh”.⁷⁷

Pristojnost namreč ni o sovpadajočem,⁷⁸ kot tudi ne o slučajnem.

Tisto, kar mora pristojnost poznati, so vzroki: “Da smo pristojni, smatramo tedaj, ko uvidimo vzrok,” *epístasthai oiómetha hótan eidómen tèn aitián*.⁷⁹ Vse te ugotovitve pa Aristoteles povzame in natančneje določi v naslednjem:

epístasthai dè oiómeth' hékaston haplós, allà mè tòn sophistikòn trópon tòn katà symbebekós, hótan tén t' aitián oiómetha ginóskein di' hèn to prágma estin, hóti ekeinou aitiá esti, kai mè endéchesthai toút' allós échein.

“Smatramo pa, da smo enostavno pristojni za posamezno - toda ne na sofističen način, tisti po sovpadanju -, ko smatramo, da smo spoznali in to, da je vzrok, zaradi katerega stvar je, njen vzrok, in da to ne more biti drugače.”⁸⁰

Tu se boj za pristojnost pokaže tudi kot boj proti sofistiki, ki gradi svojo argumentacijo na sovpadanju, torej na stvareh, ki samo navidezno spadajo skupaj, kar pa je raven mnenja.

Pristojnost kot rezultat nekega iskanja odgovarja na vprašanja, ki si jih je zastavljalo to iskanje. Kolikor je stvari, ki jih lahko iščemo (tá zetoúmena), za toliko stvari smo lahko tudi pristojni. Te pa so naslednje: “tisto da (tò hóti), tisto zaradi česar (tò dióti), če je (ei ésti), kaj je (tí estin)”.⁸¹ Glede na področje, na katero se nanašajo, pa loči Aristoteles motriteljske, delovanske in tvoriteljske pristojnosti.⁸² Prva pristojnost (*próte epistéme*) je tista izmed motriteljskih pristojnosti, ki “motri bivajoče kot bivajoče in v tem prisotne stvari po sebi”, ne govori pa o delih bivajočega, tako kot ostale.⁸³ Ta najvišja izmed pristojnosti “je najbolj božanska in najbolj cenjena”,⁸⁴ prav tako pa je “najbolj natančna”⁸⁵ in nespremenljiva. Zato je tudi “vedno resnična”.⁸⁶ Pristojna resnica pa seveda ni resnica sveta mita: “... ideja resnice v smislu znanosti se loči ... od resnice predznanstvenega življenja. Biti hoče brezpogojna resnica. V tem tiči neskončnost...”⁸⁷ Iz tega pa razumljivo tudi izhaja to, da je modrost (*sophía*) za Aristotela vrlina (*arete*) pristojnega.

Kljub temu pa pristojnost svojega počela nima sama v sebi: počelo pristojnosti ni pristojnost, ampak je “um počelo pristojnosti”, *noûn archèn epistémēs*.⁸⁸ Tudi ta je vedno resničen, kar je seveda nujno, saj višje ne more biti slabše od nižjega. Rečeno je že bilo, da je vsa pristojnost z logosom - in to z resničnim apofantičnim logosom, Aristoteles pa pravi tudi, da je “vsa pristojnost razumska ali deležna nekega razum(etj)a”.⁸⁹ Kaj to pomeni, bom skušal pokazati v naslednjem podpoglavju.

⁷⁵ Prim. zgoraj.

⁷⁶ Prim. tudi *Anal. hyst. Alfa 2, 71 b 15: adýnaton alló séchein.*

⁷⁷ *Metaf. Kappa 8, 1065 a 4-6.*

⁷⁸ Prim. *Metaf. Eps. 2, 1027 a 20.*

⁷⁹ *Anal. hyst. Beta 11, 94 a 20. Najbolj pa smo pristojni, ko spoznamo prve vzroke in počela. Prim. Metaf. Alfa 2, 982 a 31-b 3 in spodaj.*

⁸⁰ *Anal. hyst. Alfa 2, 71 b 9-12.*

⁸¹ *Anal. hyst. Beta 1, 89 b 23-24.*

⁸² Prim. *Metafizika Epsilon 1 in Kappa 7. O nadaljnjih delitvah pristojnosti gl. tudi V. Kalan, Dialektika in metafizika pri Aristotelu, Ljubljana 1981, str. 128 in naprej.*

⁸³ *Metaf. Gamma 1, 1003 a 20-22.*

⁸⁴ *Metaf. Alfa 2, 983 a 5.*

⁸⁵ Prim. *Metaf. Alfa 2, 982 a 25 in Anal. hyst. Alfa 27, 87 a 31.*

⁸⁶ *Anal. hyst. 19, 100 b 7-8.*

⁸⁷ E. Husserl, *Kriza evropskega človeštva in filozofija*, Maribor 1989, str. 15.

⁸⁸ *Anal. hyst. Alfa 33, 88 b 36. Prim. tudi Anal. hyst. Alfa 3, 72 b 24; 23, 85 a 1; Beta 19, 100 b 13; Nik. etika Zeta 6, 1140 b 32 do 1141 a 8.*

⁸⁹ *Metaf. Eps. 1, 1025 b 6.*

⁹⁰ *Metaf.* Delta 15, 1021 a 29-32.

⁹¹ *Prim. npr. grški slovar Stjepana Senca. Nasprotje od dia bi lahko izrazili s syn.*

⁹² *Skok v svojem etimološkem slovarju pravi, da osnovo -ra primerjajo s sanskrtskim ardhās, ki pomeni "del".*

⁹³ *Prim. op. 108.*

⁹⁴ *Tako Aristoteles na primer v Poetiki pravi, da sta dva vzroka dejanj, razum in značaj. Prim. Poetika 6, 1450 a 2.*

⁹⁵ *O duši Gamma 10, 433 a 18-20.*

⁹⁶ *Prim. zgoraj.*

⁹⁷ *Prim. Nik. etika Zeta 10, 1142 b 13.*

⁹⁸ *O duši Gamma 3, 427 b 12-14.*

4. Razum (diánoia) ("Razum ali prireka ali odreka, ... ko resnicuje ali se moti.")

Rečeno je bilo, da je razum/razumevanje/razumetje vedno o drugem/drugega, lahko pa bi tudi dejali, da se vedno reka glede na nekaj (*prós ti*): "Predmet merljivosti (*tò metretón*) in pristojnosti in razumevanja (*tò dianoetón*) pa se reka glede na nekaj v rekanju drugega glede na njega samega. Kajti razumevano označuje, da obstaja razumetje (*diánoia*) le-tega, ne obstaja pa razumetje glede na taisto, česar razumetje je."⁹⁰ Razumetje je torej vedno o drugem od sebe in glede na drugo od tega, kar razumeva.

Sama beseda dianoa je sestavljena iz predpone *diá-*, ki pomeni gibanje in širjenje v prostoru in času⁹¹ in je še najbolj prevedljiva s slovenskim "raz-"⁹² ter iz izvedenke iz iste osnove, ki se nahaja v besedi *noûs*,⁹³ kar slovenim z "um". Tako pridemo do besede "razum", pri čemer si za začetek predstavljajmo razprostranjanje uma v času in prostoru oziroma vprostorjeno-včasovljeni um.

Izhajajoč iz tega lahko opredelimo nekakšen pred-pojem razuma, ki ga uporablja tudi Aristoteles, saj ni v nasprotju s filozofsko določitvijo. Na en način tako razum predstavlja nasprotje telesu (*sôma*), na drug način pa nasprotje značaju (*êthos*).⁹⁴ V filozofiji pa moramo biti pozorni na to, da si pod razumom predstavljamo tako sposobnost razumetja kot tudi akt razumevanja in razumetje kot rezultat razumevanja. Slednje je včasih dojeto podobno kot mnenje ali predpostavka.

Izvor (počelo) razuma je pri Aristotelu isti, kot je izvor vsakega uvidevanja, namreč težnja. "Predmet težnje (*tò orektón*) namreč giblje, in zaradi tega giblje razum, ker je predmet težnje njegovo počelo."⁹⁵ O odločilnem vplivu težnje na razumetje bo govor še malo kasneje, sedaj pa si pogledjmo, kako se razumetje razlikuje od drugih načinov spoznavanja in spoznanja.

V nasprotju z mnenjem, ki je - kot smo rekli⁹⁶ - že neko izjavljanje (*phásis*), razum to še ni⁹⁷ oziroma ni nujno, da bi bil kakšno izjavljanje, ampak je predvsem iskanje (*zêtesis*).

Tudi od zaznavanja se razum razlikuje v dveh bistvenih postavkah: "Kajti zaznavanje posebnosti (*tâ ídia*) je vedno resnično in prisotno v vseh živih bitjih, razumevanje (*dianoeîsthai*) pa je lahko tudi lažno in ni prisotno v nikomer, ki nima tudi besede (*lógos*)."⁹⁸ Če začnemo pri drugi razliki: rečeno je bilo, da se prav v zaznavanju živa bitja razlikujejo od neživih in nebitij, če pa je predpogoj razumevanja "imetje" logosa, potem lahko rečemo, da se v razumevanju človek - kot živo bitje, ki ima logos - razlikuje od drugih živih bitij (živali). Da gre tudi tu za apofantični logos, bo razvidno iz nadaljnega razpravljanja.

Aristoteles namreč na zgoraj navedenem mestu pravi tudi to, da je neposrednost zaznavanja vedno resnična (ko nekaj zaznamo, je to lahko v svoji neposrednosti samo resnično odkrito - ali pa

zaznave sploh ni), medtem ko je ravno razumevanje (tako kot logos) lahko tudi lažno. To pa je tudi vzrok nekakšne človekove tujosti do sveta (slednji seveda vključuje tudi njega samega). "Lažno in resnično namreč nista v stvareh - kot na primer da je dobro resnično, zlo pa naravnost lažno -, ampak v razumu", prav tako kot sta "sprepletanje in razločevanje v razumu, ne pa v stvareh".⁹⁹ Razum je torej mesto sprepletanja in razločevanja, ki lahko prinese tudi lažne rezultate. Razumevanje dobrega in zla kot resničnega in lažnega je delo razumskega dela duše, in sicer motriteljskega razuma, ne pa delovanjskega ali tvoriteljskega.¹⁰⁰ "Resnica delovanjskega in razumskega pa je v skladu s pravilnostjo v težnji."¹⁰¹ Tako predstavlja izbira (*proaíresis*) nekakšno razumsko oziroma prek razumetja posredovano težnjo.¹⁰² To razumetje imenuje Aristoteles delovanjsko (praktično), poleg njega pa loči še tvoriteljsko in motriteljsko (teoretično).¹⁰³ Če pa je tudi motriteljsko življenje človeka osnovano na delovanjskem, potem je jasno, da je pravilna težnja tudi osnova resničnega razumetja v motrenju.

Na kakšen način pa lahko razum izraža resnico ali zmoto? "Razum ali prireka ali odreka, ... ko resnicuje ali se moti", *he diánoia è katáphesi è apóphesin ... hótan aletheúe e pseúdetai*.¹⁰⁴ Vendar pa razum sam prireka in odreka tako, da je "v razumu prirekanje (*katáphasis*) in odrekanje (*apóphasis*)",¹⁰⁵ kar bi lahko povedali z drugimi besedami tudi tako, da je v razumu apofantični logos. Prek tega, da ima logos, lahko razum govori resnično ali lažno.

Ker pa lahko govori o stvareh tako ali drugače - na več načinov in z več strani -, je tudi mesto zagat (*aporía*).¹⁰⁶ Razum je namreč tisti, ki dvo-umi v težnji po eno-um-ni rešitvi problema. Od drže oziroma stanja (*héksis*) razuma pa je odvisno, če bo znal to tudi doseči.

Zaključek

Ne dopušča pa lažnega vsaka vrsta razumevanja, ampak samo nekatere. Aristoteles pravi takole:

tôn perì tèn diánoian hékseon haís aletheúomen hai mèn aeì aletheís eisín, ai dè epidéchontai tò pseúdos, hoíon dóksa kai logismós, alethê d' aeì epistéme kai noús.

"Izmed drž v zvezi z razumom, v katerih resnicujemo, so nekatere vedno resnične, druge pa povrh dopuščajo lažno, kot na primer mnenje in sklepanje, vedno pa sta resnična pristojnost in um."¹⁰⁷

Mnenje je lahko napačno izrekanje, tudi sklepanje je lahko nepravilno, medtem ko pristojnost sploh ni pristojnost, če ni resnična, ampak je potem to na primer mnenje, saj nekdo, ki je lažno pristojen, sploh ni pristojen. Poseben problem predstavlja

⁹⁹ *Metaf.* Epsilon 4, 1027 b 25-27, 29-31; prim. *Metaf.* Kappa 8, 1065 a 22.

¹⁰⁰ Prim. *Nik. etika* Zeta, 1139 a 27-29.

¹⁰¹ *Nik. etika* Zeta, 1139 a 29-30.

¹⁰² Prim. *Nik. etika* Zeta 2, 1139 b 5.

¹⁰³ Prim. *Metaf.* Eps. 1, 1025 b 25 in *Nik. etika* Zeta 2, 1139 a 27-28.

¹⁰⁴ *Metaf.* Gamma 7, 1012 a 2-3.

¹⁰⁵ *Nik. etika* Zeta 2, 1139 a 21-22.

¹⁰⁶ Prim. *Metafizika* Beta 1, 995 a 30-32. Sploh je *usa* knjiga Beta posvečena razpravljanju o aporijah. Vsebuje 14 aporij kot glavnih vprašanj prve filozofije. Ta vprašanja so povzeta v: V. Kalan, *Dialektika in metafizika pri Aristotelu*, Ljubljana 1981, str. 13.

¹⁰⁷ *Anal. hyst.* Beta 9, 100 b 6-8.

¹⁰⁸ O tem več v moji študiji, ki je bila objavljena v reviji **Phainomena**, letnik 1 (1992), št. 2-3, str. 83 (predvsem poglavje "Kar je o sebi ali bog v filozofiji").

resničnost uma, kar obravnavam v naslednjem poglavju. Vse to - torej mnenje, sklepanje, pristojnost in um - pa predstavlja neke držbe ali stanja (*hékasis*) razuma oziroma načine, kako se razum "ima" ali nahaja.

Videli smo, da so načini spoznavanja in spoznanja drugega med seboj različni, pri tem pa se razlikujejo v stopnji občosti in resničnosti. Med njimi ima posebno mesto pristojnost, ki je o občem in je vedno resnična. Prav tako vedno resničen je um, vendar je ta "o sebi". Kakšna je razlika med "o sebi" kot samo-v-prisotnjevanju in "o drugem" kot oprisotnjevanju vnanjega, drugega? V čem je prednost ali prvotnost tega "o samem sebi"?

Pri spoznavanju drugega gre za prisvajanje zunanjega, ki poteka od najbolj običajnega zaznavanja s čuti do razumetja v pristojnosti govora o bivajočem kot bivajočem. Tudi umevanje je prisvajanje, toda očitno nečesa drugega. Ko je ves svet sprejet vase kot razčlenjen, mora prej ali slej priti do uvida eno(tno)sti. Tu je na delu um, ki je ta enotnost in ki doume kot to enotnost samega sebe. Aristoteles pozna več vrst uma, ki to udejanjajo na različnih področjih človekovega življenja (motriteljski, dejavnostni, tvoriteljski), njihova skupna točka pa je najvišji, božanski um.¹⁰⁸

Franci Zore, magister filozofije, je asistent na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Ukvarja se z zgodovino antične filozofije. Nedavno je prevedel in objavil knjigo *Heraklitos Efeški: Fragmenti*.